

שברק קוצני, צמח עשבוני רב-שנתי קוצני (אוגוסט (2023)

ערגה אלוני

תקציר: **שברק קוצני** מהקטניות הוא עשבוני רב-שנתי פולימורפי, עשיר בשערות בלוטיות. בחורף הוא מצמיח על הגבעולים עלים מורכבים מפותחים ללא קוצים. בקיץ העלים והקוצים ארוכים ודוקרניים. הפרחים ורודים פרפרניים, הגביע בן 5 עלים, הכותרת מורכבת ממפרש רחב משוטים וסירה, בה מצויים 10 אבקנים. הפרי תרמיל המוסתר בגביע.

שברק קוצני *Ononis spinosa* (שם קודם *Ononis antiquorum*) מהקטניות, הוא עשבוני רב-שנתי פולימורפי (רב צורתו). גובהו 20-60 ס"מ, השורשים מעמיקים בקרקע. לרוב, חלקיו העל קרקעיים מתייבשים בקיץ ומתחדשים בחורף. צורת נוף הצמח אינה אחידה ותלויה בבית גידולו (Zohary 1972 : שמידע 2005). הגבעולים צפופים, זקופים להם שערות בלוטיות מפרישות ריח (פינברון-דותן דנין 1991). העלים מורכבים תלתניים מסורגים על הגבעול. בבסיס העלה מצויים שני עלי לואי הדומים לעלעלים. העלעלים שלושה (לעיתים פחות) מסודרים בקצה הפטוטרת. שניים מהם, הצדדיים יושבים בעוד העלעל המרכזי נישא על פטוטרת קצרה. צורתם סגלגלה, שפתם משוננת.

שברק קוצני, *Ononis spinosa* L., מימין בן שיח קוצני שמתפתח במרחק ממקור מים. עליו קטנים ודלילים. באמצע: מכיל ענפים קוצניים ופרחים. משמאל: שיח שצולם בצפון הארץ על קרקע כבדה. עליו מפותחים וטרם יצר ענפי פריחה. צילמה ערגה אלוני ©

הרב צורתיות של הצמח וחלקיו שונה בין בתי הגידול ובין חורף לקיץ. בחורף הגבעולים רכים חסרי קוצים, העלים מפותחים אורכים 4-8 ס"מ צבעם ירוק כהה ושערות בלוטיות רבות מפרישות חומר דוחה. בקיץ העלים והעלעלים דלילים, קצרים 0.7-2 ס"מ, מעט נוקשים. במפרקים ובקצות הענפים יושבים קוצים (זוג או אחד בקצה ענף) אשונים ודוקרנים שוני אורך. אמצעים אלה (כימיים ומכניים) נועדו להגן על הצמח מפני אוכלי העשב (זהרי 1982).

שברק קוצני. *Ononis spinosa* L. מימין: שברק בפריחה, שיח מלא בפרחים בחודש יוני. במרכז: ענפים פורחים ולצדם קוצים ארוכים דוקרניים. משמאל: צמח שצולם באותו זמן שגדל באזור לח. צילמה ערגה אלוני ©

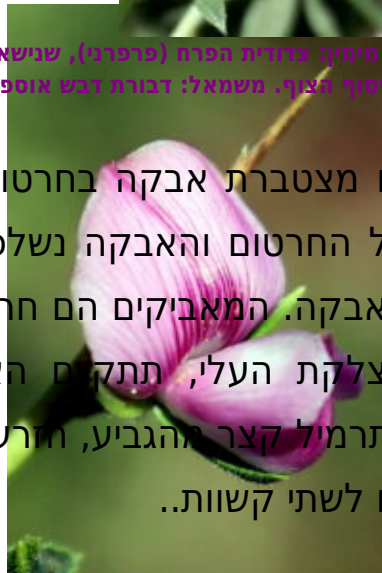
הפרחים דו-מיניים, בעלי מבנה פרפרני צבעם ורוד, אורכם 1.5 ס"מ, בודדים או 2-3 בחיק העלים בתפרחת אשכול או דמוית קרקפת. הגביע בן 5 עלים בעלי בסיס מאוחה ושיניים ארוכות העוטפות את צינור הכותרת. הכותרת בת 5 עלים: עלה מרכזי הקרוי-מפרש, רחב ובולט בצבעיו, לעיתים עטור בקווי אורך ארגמניים המתלכדים בבסיס המפרש ומשמים לחרקים מאביקים נתיב לצוף ולאבקה. החלק התחתון- הסירה מוסתרת ע"י שני עלים רחבים הקרויים משוטים. בסירה מצויים 10 אבקנים שזיריהם מאוחים יחד. 5 מהם קצרים ו-5 ארוכים נושאים מאבקים בעלי לשכות מפותחות. השחלה עילית, העלי חופשי כפוף לעבר האבקנים. הפרח בהתבגרו לא נושר והוא מתייבש על השיח.

שברק קוצני *Ononis spinosa L.* מימין: צדויות הסרט (מרטוני), שנישא על ענף קצר קוצני. באמצע: המפרש במרכז מקושט בקוים ארגנים המורה לחרקים את מקום אסוף הצוף. משמאל: דבורת דבש אוספת צוף ואבקה מהפרחים. צילמה ערגה אלוני ©

בעת הבשלת המאבקים מצטברת אבקה בחרטום הסירה. חרקים בעיקר דבורים הבאים לפרח מפעילים לחץ על החרטום והאבקה נשלפת ממנה. התהליך יכול להתקיים מספר פעמים עד גמר מלאי האבקה. המאבקים הם חרקים בעיקר דבורים. כאשר לגופם נדבקה אבקה והיא נצמדת לצלקת העלי, תתקיים האבקה והפריה. האבקה עצמית שכיחה (פליטמן 1983). הפרי תרמיל קצר מהגביע, חזרעים 1-2 מעוגלים וגבשושיים גודל זרע 1-2 מ"מ. נפתח עם הבשלתו לשתי קשוות..

שברק קוצני שכיח בשדות נטושים, בשולי בתי גידול לחים, בשטחי מרעה, ליד שדות ובצידי דרכים. מעדיף קרקעות כבדות או קרקעות גרניות בשמש מלאה. הצמח עשיר בסידן ובאשלגן ומקבע חנקן ובכך הוא משפר את איכותן של הקרקעות הדלות בחומרי הזנה.

הצמח מוכר כצמח מרפא בעיקר השורש והעלים, אשר שימשו את האדם ברפואה

מסורתית לטיפול בזיהומים בדרכי השתן אבנים בכליות, טיפול בנגעים בעור כנגד חיידקים ועוד. גם ערביי הארץ השתמשו בתמצית משורשי הצמח כתרופה למחלות אלה (קריספיל 1985). בדיקות כימיות של חלקי הצמח גילו נוכחות של פלבנואידים, איזופלבנואידים וחומצות פנוליות כאשר קאמפרול-O-הקסוזיד-פנטוזיד שהיא התרכובת הנפוצה ביותר. תמצית מתנולית נמצאה יעילה כנגד המיקרו-פטריות שנבדקו. התמצית לא נמצאה רעילה לתאי חניכיים אנושיים. המחקר תרם משמעותית לידע על הפוטנציאל הרפואי המצוי בצמח וחשף תכונות שטרם זוהו. נראה שחלקי הצמח העל קרקעים מועמדים לפיתוח תכשירים אנטי פטרייתיים, שאינם רעילים לתאים אנושיים (Stojković et al) (2020)

מוצאו של הצמח באגן הים התיכון, מצוי במזרח הקרוב, באירופה, באסיה הקטנה ובחופי צפון אפריקה עד לגובה של 1500 מ'. טיפוס תפוצת צפון ומזרח הים-התיכון ומערב אירנו-טורני.

הסוג מכיל 70 מינים המפוזרים בעולם, 16 מינים גדלים בארץ. נפוץ בגולן, חרמון, גליל, עמק ירדן עליון, עמקים, גלבוע, כרמל, הרי שומרון, מדבר שומרון, הרי יהודה, מדבר יהודה ובקעת ים המלח, עין גדי, שרון, שפלה, נגב צפוני, בקעת הירדן,

ספרות

פליטמן ע (אלון ע עורך) 1983 שברק, החי והצומח של א"י אנציקלופדיה שימושית מאוירת. משרד הביטחון החברה להגנת הטבע כרך 10 עמ' 171

פינברון-דותן נ דנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל כנה ירושלים.

שמידע א דרום ד 2000 מדריך פרחי הבר בישראל - הצמחייה הים-תיכונית (הדפסה שש-עשרה) הוצאת כתר.

קריספיל נ 1985 צמחי מרפא מדריך שדה לצמחי המרפא של א"י הוצאת דפוס המקור.

Soković MD 2020 .Methanolic Extract of the Herb Ononis spinosa L. Is an Antifungal Agent with no Cytotoxicity to Primary Human Cells

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov>

Zohary M 1972 Flora Palaestina The Israel Academy of Sciences and Humanities Jerusalem vol 2 : 114

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: אלוני ע. **שברק קוצני**, צמח עשבוני רב-שנתי קוצני (אוגוסט 2023), פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 8.

https://www.kalanit.org.il/monthly_blooms/ononis_spinosa_08_2023/

=====